

Heck, Roman

Czasy Karola IV we wrocławskim rękopisie "Starych Latopisów Czeskich"

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1980, vol. 29, iss. C27, pp. [43]-61

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102787>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ROMAN HECK

CZASY KAROLA IV WE WROCŁAWSKIM RĘKOPISIE „STARYCH LATOPISÓW CZESKICH“

1. „Stare latopisy czeskie“ (dalej SL) fascynują od lat całe pokolenia historyków. Należą przecież do najważniejszych pomników pisarstwa czeskiego późnego średniowiecza. Stanowią nie tylko źródło do poznania przebiegu wydarzeń owej epoki, lecz świadectwo postaw i mentalności ludzi z różnych warstw społecznych, którzy je tworzyli oraz odbicie nastrojów środowisk, w których powstawały. Jak pisał niegdyś Fr. Palacký: „Slussněgi djlem národu a věku swego wůbec, nežli wlasstných osob některých, nazváni býti mohau“.¹ Skomplikowany problem latopisów posiada już bardzo bogatą literaturę. W XX w. wypowiedzieli się na ich temat m. in. J. V. Šimák, J. Pekař i F. M. Bartoš, a ostatnio Zd. Blechová i J. Šůla, który najobszerniej literaturę na ich temat zestawił.² Mimo tego daje się odczuwać dotkliwy brak gruntownej monografii, która przedstawiłaby skomplikowany problem całego zbioru różnych kronik określanych mianem „Starych latopisów czeskich“. Opracowanie takiej monografii jest niewątpliwie bardzo trudne i staje się coraz trudniejsze. Jeśli Fr. Palacký znał ok. 17 rękopisów SL, to w 1912 r. J. V. Šimák wymienił ich już 35,³ a obecnie J. Šůla mówi o ok. 50 rękopisach SL i tekstów im pokrewnych.⁴ Fragmentowi jednego z rękopisów SL chcę poświęcić swe skromne

¹ *Starj letopisowě česstj od roku 1378 do 1527*, wydał Fr. Palacký, *Scriptores rerum Bohemicarum*, t. III, Praha 1829, Předmluva, s. VII.

² J. V. Šimák, *Studie ke Starým letopisům českým*, w: *Věstník České akademie věd a umění*, roč. XXVII, 1918, s. 171–185; J. Pekař, *Žižka a jeho doba*, t. II, Praha 1928, między innymi s. 92–96, 141–145, 249–250; F. M. Bartoš, *Z musejních i jiných rukopisů Starých letopisů*, w: *Časopis Národního musea*, roč. CII, 1928, s. 208–228; Z. Blechová, *K autorství rukopisu M Starých letopisů českých*, w: *Listy filologické*, roč. 98, 1975, s. 220–232; J. Šůla, *Staré letopisy české XV. století a jejich královéhradecká větev*, w: *Sborník Národního musea v Praze*, řada C, *Literární historie*, t. XX, 1975, n 2, s. 37–66.

³ J. V. Šimák, *Kde byl Žižka pochován*, *Český časopis historický*, roč. XVIII, 1912, s. 9.

⁴ J. Šůla, *op. cit.*, s. 40.

uwagi, które może będą miały pewne znaczenie zarówno w dziedzinie historii historiografii, jak i nieco szerszej problematyce czeskiej ideologii politycznej późnego średniowiecza. Formułuję je z dużą treścią, ponieważ jako obcokrajowiec nie jestem w stanie zrozumieć tak dogłębnie wszystkich zagadnień, jak rozumieją je historycy czescy. Rozstrzygnięcie wielu spraw wymagałoby bardzo gruntownych studiów w bibliotekach i archiwach czeskich. Na takie studia nie mogłem sobie pozwolić. Nie mniej dzięki istniejącej wymianie pracowników między Uniwersytetem im. B. Bieruta we Wrocławiu oraz Uniwersytetem im. J. E. Purkyniego w Brnie zdołałem w czasie kilkudniowego pobytu w Brnie i w Pradze w lecie 1978 r. zebrać pewną ilość najbardziej niezbędnego materiału, która opracowanie tego artykułu umożliwiła. Za cenną pomoc w tym względzie z całego serca dziękuję prof. dr. Fr. Hejlovi i doc. dr. J. Válce z UJEP, dr. J. Kibučkowi z brneńskiej Biblioteki Uniwersyteckiej, doc. dr. I. Hlaváčkovi z Uniwersytetu Karola, pracownikom Muzeum Narodowego w Pradze oraz Archiwum Czechosłowackiej Akademii Nauk w Pradze. Dziękuję również za chętną pomoc pracownikom Działu Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, gdzie ów rękopis stanowiący podstawę moich rozważań się znajduje.

2. Rękopis wrocławskiej Biblioteki Uniwersyteckiej M. 1306 (dalej RW) jest kodeksem papierowym formatu quarto o rozmiarach 21 × 16 cm. Liczy 366 kart numerowanych oraz 3 karty nienumerowane (2 na początku i 1 na końcu). Zawiera na kartach 1 r — 365 v jednolicie pisany tekst czeski. Pismo tego tekstu można ogólnie określić jako pochodzące z drugiej połowy XV w. Treść kodeksu stanowi czeski przekład kroniki Pulkawy i jego kontynuacja sięgająca do 1471 r. Otwiera ją tytuł „Tato kronika jest od počátku české země i o všech kniežatach i králích její, ježto jsu jí zpravovali časy svymi. A takž pak z přikazania slavného Karla Čtvrtého císaře římského ze všech kronik všech klasterův ježto shledany mohly byti skrze Přibíka, syna Dluhojova z Radenina mistra školního od Jilji řečeného Pulkava v český hláhol z latinského, jakž najlepe mohlo byti, jest přeložena“.⁵ Kontynuację kroniki Pulkawy, w żaden sposób w rękopisie nie wyodrębnioną, względnie część tej kontynuacji, można uznać na tzw. Stare latopisy czeskie.

Drewniana oprawa kodeksu, pochodząca zapewne z pierwszej połowy XVI w., pokryta jest białym pergaminem z odcisniętymi winietami przedstawiającymi: na desce przedniej chrzest Chrystusa, a na tylnej postać świętego Jerzego. Na przedniej desce wytłoczono podwójne obramowanie. W obramowaniu tym umieszczono napisy: „Kronika Czeska“ (w obramowaniu zewnętrznym) i „Martin Pernyczek“ (w obramowaniu wewnętrznym). Na karcie 366 v znajdują się napisy: 1. Synu můj, pomni na čas poslední a tak na věky nezhrěšiš; 2. Urozenemu pánu, pánu Ladislavovi mladšímu z Lobkovic. Na następnej, nienumerowanej karcie napisano datę 1557. Na innej z nienumerowanych kart znajdują się sporządzone przez znanego uczonego polskiego z przełomu XVIII/XIX w. J. S. Bandtkego noty dotyczące kodeksu.⁶

⁵ RW, karta 1r.

⁶ Dokładny opis kodeksu zawiera rękopiśmienny niemiecki katalog rękopisów

Krótką historią kodeksu przedstawia się następująco. Został on spisany zapewne u schyłku XV w. W pierwszej połowie następnego stulecia znalazł się w księgozbiornie Martina Perniczka, który polecił go oprawić. Z rąk Perniczka trafił do rodziny Lobkowiców i był własnością Władysława Lobkowicza Młodszego. F. M. Bartoś przypuszczał, że był to Władysław Młodszy z gałęzi zbiorskiej (od Zbirohu), zamieszany w spisek antycesarski w 1594 r., zmarły w 1609 r.⁷ Moim zdaniem owym Władysławem Młodszym był zapewne nie Władysław zbiorski, lecz raczej Władysław Młodszy Lobkowicz z gałęzi chlumeckiej, od 1542 marszałek dworu królewskiego, a od 1548 prezydent sądu apelacyjnego, wreszcie od 1570 najwyższy hofmistrz, który w 1555 r. wykupił królewski dwór w Pradze, zmarły w 1584 r. Jest on określaný jako „pan wykształcony“, który znał wiele języków.⁸ Za posiadaniem przez niego tego rękopisu przemawiałoby zarówno jego wykształcenie, jak i związek z Pragą z którą ów rękopis, o czym się przekonamy, był także związany. Od Lobkowiców w nieznanym nam sposób rękopis dostał się do słynnej biblioteki pana Karola z Žerotina (zmarłego w 1636 r.), który przenosząc się do Wrocławia wyekspediował tu w latach 1628 aż 1629 swój księgozbiór. Rękopis sygnowany cyfrą 5 znalazł się wraz z nim w stolicy Śląska. Chociaż Karol z Žerotina powrócił na Morawy, jego biblioteka pozostała we Wrocławiu, a w 1641 r. prokurator Lobkowiców Mateusz v. Kaltenbrunn przekazał ją z polecenia swych panów władcom tego miasta, które zdeponowały książki przy kościele Marii Magdaleny. Już w 1644 r. księgozbiór Žerotinów skatalogowano w „Catalogus Bibliothecae Mario-Magdalenaee“.⁹ Wraz ze zbiorami biblioteki Marii Magdaleny RW przeszedł do zbiorów Biblioteki Miejskiej we Wrocławiu, gdzie znajdował się do drugiej wojny światowej. Po drugiej wojnie światowej zaginął, lecz został w 1958 r. przez Milicję Obywatelską odnaleziony i przekazany Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu, w której zbiory dawnej Biblioteki Miejskiej się obecnie znajdują.

Fr. Palacký wiedział już o istnieniu tekstu wrocławskiego, lecz przygotowując swe wydanie SL nie miał możliwości go wykorzystać. Dopiero po ukazaniu się drukiem jego edycji J. E. Purkyně w czasie swego pobytu we Wrocławiu sporządził Palackiemu zestawienie odrębności tekstu wrocławskiego, które znajduje się dziś w zbiorach Muzeum Narodowego w Pradze.¹⁰ Pierwszą część rękopisu wrocławskiego (f. 1r-188v) zawierającą czeskie tłumaczenie kroniki Pulkawy wykorzystali natomiast u schyłku XIX w. J. Emler i J. Gebauer przy publikacji czeskiej wersji dzieła tego kronikarza, zarówno w zasadniczym tekście, jak i w podawanych w przypisach wariantach.¹¹ Zdaniem niemieckiego autora katalogu rękopisów Biblioteki

dawnej Biblioteki Miejskiej we Wrocławiu, obecnie w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Zwięzły opis opublikowano w wydawnictwie *Staré letopisy české z vřatislavského rukopisu novočeským pravopisem*, wyd. Fr. Šimek, úvod F. M. Bartoša, Praha 1937 (dalej SLV), s. XVI.

⁷ SLV, s. XVI.

⁸ Ottův slovník naučný, t. XVI, Praha 1900, s. 226.

⁹ B. Dudík, *Karls von Žerotín böhmische Bibliothek in Breslau*, Prag 1877, s. 9–12 i 56. Związku rękopisu z biblioteką Žerotina domyślał się już F. M. Bartoś, SLV, s. XVI, ale dowodów na to nie posiadał.

¹⁰ Dział Rękopisów Muzeum Narodowego w Pradze I. D. 11. Pisał o tym F. M. Bartoś, SLV, s. XVI–XVII.

Miejskiej we Wrocławiu uczynili to w niezbyt dokładny sposób.¹² Dopiero w 1937 r. Fr. Šimek opublikował inną część RW (fol. 216v-365v) jako „Stare letopisy české z vratislavského rukopisu“.¹³ Tekst ów obejmujący historię Czech od śmierci Karola IV po rok 1471 oznaczony jest w fachowej literaturze czeskiej, podające kolejne rękopisy SL według kolejności liter abecadła, literą R.¹⁴ Kolejność tę przyjęto według literowych oznaczeń w wydaniu Fr. Palackiego, który oznaczył użyte przez siebie rękopisy literami od A do O i dalszych oznaczeń użytych w zbiorze odpisów sporządzonym niegdyś dla czeskiego Towarzystwa Historycznego (Historický spolek), jaki znajduje się dziś w Archiwum Czechosłowackiej Akademii Nauk w Pradze. Ponieważ sprawa przekazów SL będzie odgrywać w naszych dalszych wywodach dość istotną rolę, wypada zaznaczyć, że J. V. Šimák podzielił te przekazy na trzy grupy: 1. teksty A, b, D, Q, powstałe do połowy XV w., prawie oryginalne, o dużej wartości źródłowej dla historii tego stulecia; 2. teksty E, F, V, X, z drugiej połowy XV w., posiadające także wiadomości ze źródeł starszych, jakich brak w rękopisach pierwszych, których zbadanie sprawia jednak duże trudności; 3. teksty pozostałe pochodzące z XVI—XVII w.¹⁵ Rękopis R określał J. V. Šimák jako napisany ok. 1500 r. Z jego wywodów odnosi się wrażenie, że cenił on najwyżej teksty grupy pierwszej, nieco mniej grupy drugiej, a teksty grupy trzeciej uważał, w szczególności jako źródła do dziejów średniowiecznych, za mało wartościowe.

W bardziej pozytywny sposób ocenił tekst R J. Pekař określając go jako ten, „jenž náleží zprávami k nejobhatším... a v němž mistry proniká vlastní soud sběratelův o osobách a věcech“.¹⁶ Warto przy tym zaznaczyć, że J. Pekař traktował ów tekst wrocławski jako jedną całość obejmującą okres od zakończenia kroniki Pulkawy do 1471 r. Za redaktora tej całości powstałej w niedługim czasie po wymienionej dacie 1471, zapewne w latach 1470-tych, lub 1480-tych, uznawał jakiegoś mieszczanina Nowego Miasta Praskiego.¹⁷ W monografii Pekařa poświęconej dziejom Žižki sprawa latopisów była tylko zagadnieniem ubocznym, potraktowanym w marginalny sposób.

W przeciwieństwie do J. Pekařa niektórzy historycy czescy opierając się na przyjętym dość szeroko założeniu, że SL obejmują czasy po r. 1378, rozcięli występującą w rękopisie M. 1306 kontynuację Pulkawy na dwie części. Tak zrobili J. Emler i J. Gebauer pisząc, że RW zawiera na kartach 188v-216 kronikę Beneša z Hořovic (o której niżej), a dalej „Stare letopisy české“.¹⁸ Podobny punkt widzenia musiał przyjąć widocznie w 1937 r. Fr. Šimek publikując jako SL tylko tekst z kart 216—365 RW. Tak więc

¹¹ *Prameny dějin českých*, t. V, Praha 1893, s. 211—326 (dalej PDC).

¹² *Katalog rękopisów dawnej Biblioteki Miejskiej we Wrocławiu*, s. 961: „Der in den Fontes rerum Bohemicarum V von Emler und böhmische Pulkawa (s. 211—326) giebt unter dem Text eine Reihe von Varianten dieser Hs., bezeichnet Vrat. und berücksichtigt im Text häufig die Breslauer Hs., doch beides nicht vollständig.“

¹³ Zobacz przypis 6.

¹⁴ Zobacz J. V. Šimák, *Kde byl Žižka pochován*, s. 9 nn.

¹⁵ *Ibidem*, s. 10.

¹⁶ J. Pekař, *Žižka*, t. II, s. 141.

¹⁷ *Ibidem*, s. 141 i 257.

¹⁸ PDC, t. V, s. XVII.

nieopublikowana i niezbadana została część środkowa rękopisu od karty 189 r. do 216 v.

3. Owa część środkowa obejmuje wiadomości z lat 1338—1378. Rozpoczyna się wiadomością o pożarze kościoła Św. Andrzeja w Starym Mieście Praskim w 1338 r., a kończy notą o zgonie Karola IV w wigilię Św. Andrzeja, czyli 29 XI, 1378 r. Chociaż jej treść nie była dotychczas opublikowana, ani przez nikogo dogłębniej badana, to niektórzy, nieliczni wprawdzie, historycy czescy ją przecież znali. Jej rękopiśmienny odpis znajduje się wraz z odpisem dalszej części RW w Archiwum Czechosłowackiej Akademii Nauk w Pradze.¹⁹ W związku z tym wypowiedziano na jej temat kilkę opinii, które wypada tu przytoczyć. Tak więc, jak już wspomniano, J. Ěmler i J. Gebauer oznaczyli ją zwięzle, bez żadnych komentarzy mianem kroniki Beneša z Hořovic. Dużo uwagi poświęcił tej części RW J. Pekař. Stwierdził więc, że autor tej wersji SL chciał kontynuować kronikę Pulkawy. Był zdania, że tworząc swoją kontynuację nie znał podstawowej dla czasów Karola IV kroniki Beneša Krabicy z Veitmile, a występujące w tekście zbieżności z tą kroniką (w tym także żywot Arnošta z Pardubic) były przypadkowe. Dalej, że autor ten posłużył się jakąś kroniką niemiecką, zapewne strasburską, z której prawdopodobnie zaczerpał zaskakujące w stosunku do czeskiego ducha całości zdania o sympatii Karola IV do Niemców. Sądził, że opis stosunku Wacława IV do nauk udzielanych mu przez ojca musiał zostać napisany jeszcze za życia tego króla przez jakiegoś rocznikarza niemieckiego, a następnie dość bezmyślnie przez kompilatora czeskiego skopiowany. Jak już powiedziano, za kompilatora całości tekstu R, łącznie z relacją o czasach Karola uważał jakiegoś mieszczanina z Nowego Miasta Praskiego.²⁰

Ostatnią i najobszerniejszą charakterystyką tej części RW podał F. M. Bartoř. Według niego podstawą relacji tej części tekstu M. 1306 jest odpowiednia partia kroniki kanonika strasburskiego Twingera z Königshofen w opracowaniu czeskiego rycerza Beneša z Hořovic dopełniona trzema źródłami. Dwa z nich zdawałyby się świadczyć, że kompilacja powstała jeszcze w czasach przedhusyckich. Są to bulla papieża Inocentego VI z 1354 r. ogłaszająca specjalne święto relikwii Rzeszy i żywot Arnošta z Pardubic. Jednak trzecie źródło uzupełniające stanowi wywód o założeniu Nowego Miasta Praskiego pochodzący z traktatu pisarza nowomiejskiego Prokopa, jaki został napisany po 1465 r. W rezultacie F. M. Bartoř doszedł do wniosku, że ostateczny tekst relacji o czasach Karola IV powstał wraz z całym tekstem R u schyłku XV w., a jego twórcą był najwyższy pisarz gminy Nowego Miasta Praskiego w latach 1489—1518 Matouř z Chrudimia.²¹

4. Jak widać powyższe trzy charakterystyki różnią się dość poważnie między sobą w ważnej kwestii źródeł i charakteru kompilacji opisu czasów Karola IV w rękopisie wrocławskim. Przybliżyć rozstrzygnięcie tej kwestii może tylko bardziej dokładna analiza tekstu, której żaden z wymienionych wyżej badaczy nie przeprowadził. Aby przeprowadzić tę analizę przestu-

¹⁹ Staré letopisy, Opisy, krabice 4.

²⁰ J. Pekař, *Ziřka*, t. II, s. 157.

²¹ SLV, s. XIV—XV.

diowałem liczącą 54,5 strony (przeszło 27 kart) relację RW, podzieliłem ją na pojedyncze informacje o rozmaitych wydarzeniach, porównałem te informacje z informacjami znanych źródeł z których mogły być one czerpane i obliczyłem stosunek objętościowy różnych kategorii informacji w całości tekstu. Występujące wiadomości zaszeregowałem do czterech grup:

1. pokrywające się z wiadomościami kroniki Beneša Krabicy z Veitmile (dalej BK), które zajęły ok. 22 strony, czyli 40,5 % tekstu;

2. pokrywające się z wiadomościami kroniki Franciszka Praskiego, zajmujące ok. 3 stron, czyli 5,5 % tekstu;

3. pokrywające się z wiadomościami czeskiego tłumaczenia kroniki Twingera z Königshofen, zwanego też kroniką Beneše z Hořovic, jakie umieszczone zostały na 16 stronach, czyli 29,3 % tekstu;

4. partie pochodzące z innych źródeł, bądź stanowiące własny, obszerniejszy komentarz autorski kompilatora, obejmujące 16 stron, czyli 29,3 % tekstu.

Przed przystąpieniem do dalszych rozważań wyjaśnić wypada stosunek pierwszej grupy do drugiej, bez czego zestawienie powyższe może wydać się dziwne i niezrozumiałe. Otóż, jak wiadomo, kroniki Franciszka Praskiego i BK w pewnej części pokrywają się ze sobą. Po prostu BK czerpał informacje, czy przepisywał wprost tekst z dzieła Franciszka. To skłoniło mnie do dwukrotnego podania (w grupie 1 i 2) niektórych wiadomości, skąd wywodzą się pozorne niezgodności w sumie stron i procentów z ogólną sumą stron relacji. Ponieważ niemal wszystkie informacje występujące u Franciszka, jakie znajdują się w naszym tekście, znajdują się też u BK i to w bardziej zwięzłej, przypominającej blisko sformułowania RW postaci, przeto jestem skłonny przyjąć, że pochodzą one głównie nie z dzieła Franciszka, lecz od BK, skąd dostały się do RW za pomocą przekazu pośredniego. Spośród 9 wiadomości pochodzących z dzieła Franciszka, tylko 2 (o pogromie Żydów w Pulkawie — Pulkau w 1338 r. i o założeniu Nowego Miasta Praskiego) uznaję raczej za wzięte od niego,²² gdy pozostałe 7 streszczono w RW w sposób bliższy kronice BK. W rezultacie, gdyby wiadomości występujące podwójnie uznać za czerpane z BK, ku czemu się skłaniam, stosunek byłby ostatecznie następujący:

grupa I (BK)	22 strony	40,5 %
grupa II (Franciszek)	0,5 strony	0,9 %
grupa III (Twinger)	16 strony	29,3 %
grupa IV (inne)	16 strony	29,3 %
razem	54,5 strony	100,0 %

W świetle powyższych danych widać wyraźną dominację wiadomości z kroniki BK, za którymi pozostają wyraźnie w tyle informacje z czeskiego tłumaczenia pracy Twingera. Mimo tego praca ta odegrała w prezentowanym tekście RW bardzo istotną rolę. Gdyby bowiem pominąć pozakroni-

²² Zobacz PDC, t. IV, s. 426 i 449.

karskie wtręty w tekście, takie jak *Žywot Arnošta*, dokument Inocentego VI i traktat o Nowym Mieście udział tłumaczenia z Twingera wzrosłyby w całości w niepomiarowy sposób i przekroczyłyby 50 0/0 całej relacji. To musiało zasugerować J. Emlera i J. Gebauera, iż określili całą relację jako kronikę Beneša z Hořovic. Określenie takie nie byłoby jednak słuszne. Objętość tekstu nie posiadała tu decydującego znaczenia. Teksty Twingera dotyczą bowiem tylko skromnej części opisywanych wydarzeń, a zajmują wiele miejsca, bo są po prostu dość obszerne i rozwlekłe. Nie na nich jednak opiera się konstrukcja omawianej tu kroniki czasów Karola IV. Z Twingera zaczerpnięto informacje o zabiegach Karola o władzę w Rzeszy, jego rywalizacji z Günterem ze Schwarzburga, jego pobytach w różnych miastach niemieckich, szczególnie Strassburgu, fundacji Uniwersytetu Praskiego, znajomości wielu języków i szczególnej sympatii do języka niemieckiego, wyprawie cesarskiej do Włoch w 1360 r., o wyborze Wacława IV. na króla rzymskiego w 1376 r. i o naukach jakie wtedy ojciec mu udzielał, wreszcie o zgonie Karola IV. W sumie można stwierdzić, że informacje zaczerpnięte z czeskiego tłumaczenia Twingera zostały dodane do całości opisu głównie w tym celu, aby przedstawić działalność Karola na terenie Rzeszy, do czego to tłumaczenie się nadawało. Wybierano z niego ustępy dotyczące króla czeskiego, pomijając inne. Wybór ten przeprowadzony był niezbyt zręcznie. Stąd pochodzi nadmierna ilość wiadomości związanych ze Strassburgiem. Nie mniej ogólnie biorąc uzupełnienie informacji o czasach Karola szczegółami o jego aktywności w Niemczech i we Włoszech dobrze świadczy o zmyśle historycznym kompilatora.

Powstaje tu jednak bardzo istotny problem czasu wcielenia relacji Twingera do kompilacji RW. Łączy się on z kwestią czasu powstania czeskiej wersji Twingera i osoby tłumacza, względnie tłumaczy. W czeskiej literaturze uważa się powszechnie, że tłumaczem był zmarły ok. 1420 r. rycerz Beneš z Hořovic.²³ Tymczasem dysponujemy dwoma tłumaczeniami. Jedno pochodzi niewątpliwie z przełomu XIV/XV w. W jego zakończeniu czytamy: „Tuto se skončoa kronika Martyniana per manus Pauli de Radnic, anno domini MCCCC“.²⁴ Wprawdzie F. M. Bartoš przypuszczał, ale bez żadnych argumentów, że data MCCCC nie była prawdopodobnie kompletna,^{24a} lecz nic nie stoi na przeszkodzie, aby uznać ją tak jak została napisana za prawdziwą, a owego Pawła z Radnicy za ówczesnego tłumacza pracy Twingera, wbrew przyjętemu mniemaniu, że był nim Beneš z Hořovic.

Natomiast obok wymienionego przekazu Martyniany ze schyłku XIV, w którym występuje ona w wersji krótkiej, obejmującej jedynie dzieje kolejnych królestw i cesarstw świata, znany wydany w języku czeskim starodruk w praskiej drukarni Kampa w 1488 r., w obszerniejszej wersji uwzględniającej nie tylko dzieje królów lecz dzieje papieży do schyłku XIII w., zestawienie biskupów i arcybiskupów podległych Rzymowi, informacje o cesarzach konstantynopolańskich, wreszcie wiadomości o Maho-

²³ Zobacz ostatnio m. inn.: *Dějiny české literatury*, po redakcją J. Mukařovské-ho; t. I, Praha 1959, s. 138.

²⁴ Rękopis Muzeum Narodowego w Pradze, IV, E. 29, karta 65 v.

^{24a} F. M. Bartoš, *Soupis rukopisů Národního Musea v Praze*, t. I, Praha 1926, IV, E. 29.

mecie i mahometanach. Właśnie we wstępie do tej wersji na karcie drugiej starodruku, rzekomy autor stwierdzał, że wobec mnóstwa dzieł łacińskich a braku czeskich na ten temat: „Protoz ia Beness z Horzowicz rytierz zamorsky czesku rzczy przekladam z ginych kronyk gessto Euzebius a Martinus a Wincencius vdielali su, a z ginych knich niektore wiecezy...“²⁵ Widać tu pozbawione żenady podszywanie się tłumacza pod rzeczywistego autora dzieła Twingera, który właśnie podobnego rodzaju wstęp z powołaniem się na tę samą argumentację napisał. Główna różnica obu wstępów polega na tym, że imię i nazwisko Jakuba Twingera z tekstu przedmowy niemieckiej zastąpione zostało imieniem i nazwiskiem owego rycerza zamorskiego Beneša. Beneš nie wspomina ani słowem o Twingerze, ani o tym, że tłumaczył po prostu niemiecki tekst jego kroniki, lecz deklarował z pewną emfazą, że tworzył nowe własne dzieło. Można przeto mieć poważną wątpliwość, czy ów „rycerz zamorski“ pokutujący w dziejach literatury czeskiej od XVII do dnia dzisiejszego w ogóle egzystował. Jedyne artykuły Dobrovskiego²⁶ nie przynosi żadnych konkretnych wiadomości. Jest przy tym rzeczą znamioną, że we wszystkich znanych Dobrovskiemu 6 egzemplarzach starodruku, podobnie jak w tym, z którego miałem okazję korzystać w Pradze, pierwsza karta tytułowa była wyrwana. Ta daje dużo do myślenia. Być może, że tłumacz lub wydawca przeraził się plagiantu i jego następstw i wolał kłujący w oczy tytuł usunąć. Starodruk kończy się notą: „Leta narozenia bozieho MCCCVLXXXVIII skonawa se Martymiany a neb jakož niektěri rzekagi rzimska kronyka ten patek przed S. Wacławem. A to w starém Miestie Pražskem“. Możliwy zatem uznać, że drugie ob szerniejsze tłumaczenie Martimiany, którego twórca skrył się pod pseudonimem Beneš z Hořovic, rycerza zamorskiego, a więc człowieka miejscowym Czechom nieznanego, powstało gdzieś ok. 1488. Powierzchnowe porównanie części starodruku pokrywającej się z tłumaczeniem Pawła z Radonic wykazuje zbieżność tekstu z pewną dążnością do jej zamaskowania, polegającą na przykład na podawaniu dat występujących u Pawła w postaci cyfrowej za pomocą słów. Dygresja dotycząca sprawy Beneša z Hořovic była potrzebna dla ustalenia czasu powstania interesującej nas kompilacji, a może także chronologii szeregu przekazów SL.

Mojej tezie o fikcyjności owego Beneša, rycerza z czasów Wacława IV, zdają się przeczyć wstępy do niektórych wersji SL, stwierdzające, że rozpoczynają one swą relację od czasów, na których ten skończył swe opowiadanie o królach i cesarzach, a nawet niekiedy piszą o nim jako o kronikarzu żyjącym za rządów Wacława, o którym jako współczesny temu monarsze nie chciał pisać. Jednak jest rzeczą znamioną, że wstępy te posiadają tylko rękopisy EFKS, a więc późne, ze schyłku XV w. lub późniejsze. Występowanie elementów przejmowanych z Twingera w narracji

²⁵ Starodruk pozbawiony karty tytułowej oznaczono w wydawnictwie *Knihopis československých tisků od doby nejstarší až do konce XVIII, století, Díl I, Prvotisky*, Praha 1925, nr 22, s. 30–31 tytułem — Twinger von Koenigshofen, Jakon: Martimiani Chronik von allen Kaisern und Königen seit Christi Geburt Přel. Beneš z Hořovic, rytif zamorský. V Starém městě pražském Jan Kamp, ten pátek přel sv. Václavem = 28. září 1488, 2°. Korzystałem z egzemplarza Muzeum Narodowego w Pradze ST 25. C. 4.

²⁶ J. Dobrovský, *Nachrichten von Beness von Horzowitz und seiner Chronik*, w: *Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren*, t. II, 1786, s. 146–154.

udało mi się stwierdzić poza tym w rękopisach G, H, P, R, Z pisanych podobnie u schyłku XV w. lub później. Najstarsze teksty A, a, b, D, Q żadnych elementów z Twingera nie zawierają.²⁷ W tych warunkach można uznać, że opublikowanie w 1488 r. tłumaczenia Twingera kończącego się zgonem Karola IV. zwróciło uwagę ówczesnych historyków czeskich na to źródło i dało asumpt do rozpoczynania niektórych kronik jako kontynuacji tej popularnej wówczas lektury historycznej (SL — teksty E, F, K, S), bądź też do wcielania jego wiadomości do obszernych historii Czech (jak teksty G, H, P, R, Z). Mogło to się odbywać bezpośrednio, lub pośrednictwem różnych przekazów SL.

Przed dalszymi wnioskami dotyczącymi interesującego nas tekstu trzeba bliżej przyjrzeć się wiadomościom grupy IV nie występującym u BK, Franciszka i w czeskim tekście Twingera. Ich analiza może mieć bowiem pierwszorzędne znaczenie dla ustalenia sposobu i czasu powstania interesującej nas kompilacji.

Analizę rozpocznę od krótkich not typu rocznikarskiego. Można by mniemać, że pochodziły one z jednej z redakcji „Cronica Bohemorum“, na którą jako ważne źródło SL zwrócił uwagę J. V. Šimák stwierdzając, że była to kompilacja złożona z wyciągów z dzieł Pulkawy, Franciszka Praskiego i Beneša Krabicy z Veitmile, stworzona za rządów Waclawa IV, prawdopodobnie u schyłku XIV w. — po 1394 r., przez nieznanego z imienia członka praskiego zgromadzenia krzyżaków z czerwoną gwiazdą.²⁸ Można też założyć, że drogą przenikania owych wiadomości z CB do późnego tekstu SL, jakim jest RW, stanowiły wcześniejsze wersje SL. Dlatego też celowym będzie porównanie kilku z tych wiadomości z notami CB i najstarszymi redakcjami SL, a mianowicie z rękopisów A i a, z jakich mogłem skorzystać.²⁹

W zestawieniu trzech powyższych not widać wyraźną zbieżność. Nie jest to jednak zbieżność całkowita. Zastanawia fakt, że występuje tu zarówno zjawisko dokładniejszego tłumaczenia CB w tekście RW (nota trzecia), jak posiadania przez tenże RW wiadomości podanych tylko przez starszą wersję SL, a w CB nie zapisanych (nota pierwsza). Analiza owych krótkich not wykazuje niewątpliwe wykorzystywanie przez kompilatora tej części RW starszych redakcji SL. Ponieważ najstarsze teksty SL według ustaleń nauki czeskiej przenosiły za pośrednictwem CB informacje Krabicy i Franciszka Praskiego, można by wobec tego zadowolić się stwierdzeniem, że kompilator tekstu o czasach Karola IV do dzieł owych kronikarzy czeskich w oryginale wcale nie docierał. Kwestia ta wymaga jednak jeszcze dodatkowego rozważenia. Mamy bowiem w RW niektóre opisy znacznie szersze od pierwotnych znanych dziś tekstów SL i od CB.

²⁷ Analizę przeprowadziłem na podstawie odpisów w Archiwum Czechosłowackiej Akademii Nauk w Pradze. O datacji przekazów SL zobacz m. inn. J. V. Šimák, *Kde byl Žižka...*, s. 10.

²⁸ J. V. Šimák, *Studie*, s. 175—185.

²⁹ Teksty CB według jej wydania przez G. Dobnera, *Chronica Bohemorum ab initio gentis ad annum 1438, Monumenta Historica Boemiae*, t. III, (dalej MHB) Pragae 1774, s. 56—58. Tekst A według fragmentów SL cytowanych przez J. V. Šimáka, *Studie*, s. 173, tekst a według przekazu — rękopisu Muzeum Narodowego w Pradze. IV. E. 29, k. 243r-v.

Cronica Bohemorum	SL teksty A, a	RW
Anno domini MCCCXLI fuit caristia maxima sicut com- probavit rei eventus.	Leta MCCCXLII bylo drahe leto v Čechach. Strych žita za kopu, pšenice za LXX gr., ječmen za L gr. a hrachu strych za polukopi.	(pod r. 1341) A toho léta byl veliký hlad v zemi české a platil strich žita za kopu, a pšenice za LXX gr., a ječmene za L, a hrachu strych za 1/2.
Anno domini MCCCXLVII nata est Elisabeth imperatrix Romanorum et Bohe- miae Regina.	Leta tisič CCCXLVII narodila se jest Alžběta cesařovna řymská a královna česká.	A také toho léta narodila se jest Alžbieta cesarovna řimska a královna česká.
Anno domini MCCCLXXIII obiit Dominus Miliczysus predicator egregius.	Leta MCCCLXXIII umřel jest Milič kazatel.	Leta božieho MCCC LXXIII umřel kniez Milič kazatel zname- nity.

Tak na příklad pod r. 1342 CB zanotovala lapidarnie „Eodem anno pons Pragensis ruptus est“³⁰ a tekst A „Léta téhož prazký most sbořil se jest“,³¹ natomiat w RW znajdujemy obszerny obejmujący całą stronę tekst zawierający historię powodzi nawiązujący częściowo do opisów Franciszka i Krabicy,³² ale posiadający też szereg elementów zupełnie innych, w dziełach tych kronikarzy nie występujących, jak plastyczny obraz powodzi w Jičinie.³³ Pod r. 1347 w CB zaznaczono zwięzle „Eodem anno Carolus coronatur in regem Bohemie“; w tekście a zapisano „Léta téhož Karel korunován jest k českému království“; natomiat w RW dano notatkę dużo obszerniejszą „Léta božihho M^oCCC^oXLVII Karel markgrabie moravský, syn prvorozeny krále Januov korunovan jest v kralostvie českému, a hned po svem korunovani toto jest zapsal v listech, aby všickni potomni, kteříž budu korunovani tu korunu českú po korunovani každý dal tři sta hřiven na prazký kostel. A take toho léta pani Blanka v královnu českú jest korunovana.“³⁴

Trudno jest dziś ustalić, w jaki sposób owe obszerniejsze opisy dostały się do tekstu RW. Można hipotetycznie założyć, że nastąpiło to za pośrednictwem jakiejś redakcji SL najbliższej archetypowi łacińskiej CB, którego istnienia domyślał się J. V. Šimák.³⁵ Jest to przypuszczenie naj-

³⁰ MHB, t. III, s. 56.

³¹ J. V. Šimák, *Studie*, s. 173.

³² PDC, t. IV, s. 433–4, 492.

³³ RW, k. 190v–191r.

³⁴ Porównaj: MBH, t. III, s. 57; rękopis Muzeum Nar. w Pradze IV. E. 29, k. 243v; RW, k. 192 r.

³⁵ Zobacz J. V. Šimák, *Studie*, s. 175–182.

prostsze i najbardziej łatwe do przyjęcia. Z drugiej strony rodzi się jednak pytanie, czy w Czechach, gdzie w języku ojczystym pisano już w XIV w. na dość szeroką skalę, nie mógł powstać u schyłku tego stulecia zwód rocznikarski streszczający w języku czeskim pracę BK i relacjonujący pewne opowiadania o wydarzeniach z ostatnich kilkudziesięciu lat, którymi dane z tego źródła uzupełniano. Z tego to zwołu mogły korzystać najstarsze redakcje SL, z jakich tylko nieliczne zachowały się do dnia dzisiejszego. W każdym razie z jednej z owych niezachowanych już dziś redakcji SL, pokrewnej tekstowi a (na co wskazują podobieństwo niektórych not) przeszły do RW zapewne wszystkie typowo rocznikarskie teksty stanowiące streszczenie prac BK i Franciszka Praskiego, uzupełnione niektórymi dodatkowymi związłymi wiadomościami, jakie w tejże redakcji się znalazły. Ową nieznaną dziś redakcję SL możemy nazwać umownie redakcją Ax. Kwestię tego, czy redakcja Ax opierała się na CB, czy CB była tylko tłumaczeniem jakiejś wersji latopisów w języku czeskim zostawiamy na uboczu. Dawnego sporu o czeską czy łacińską podstawę SL nie da się bowiem w sposób zdecydowany i jednoznaczny rozstrzygnąć.³⁶

Po analizie krótkich not typu rocznikarskiego wypadnie przejść do dłuższych tekstów uzupełniających podstawowe informacje faktograficzne podawane w relacji RW. Pierwszym z nich jest wspomniany przez F. M. Bartoša obszerny, zajmujący przeszło trzy strony (RW, karta 194r—195v) fragment powstałego gdzieś w latach 1466—1471 traktatu nowomiejskiego pisarza Prokopa o założeniu przez Karola IV Nowego Miasta Praskiego.³⁷ Posiada to poważne znaczenie dla ustalenia chronologii powstania interesującego nas opisu i dalszych wniosków z tym związanych. Świadczy też o zainteresowaniu ostatecznego kompilatora relacji tą częścią praskiej aglomeracji miejskiej.

Drugim obszernym tekstem jest wspomiane również przez F. M. Bartoša, zamieszczone pod 1349 r., czeskie tłumaczenie bulli papieża Inocentego VI w sprawie ustanowienia na prośbę Karola IV święta relikwii Rzeszy, jakie sprowadzono do Czech. Tłumaczenie to zajmuje aż 4 strony tekstu.³⁸ Jest z rzeczą zastanawiającą, że twórca kompilacji sięgnął tu do tekstu, którego w znanych przekazach kroniki Franciszka i BK nie uwzględniono. Może spowodowała do tego wzmianka umieszczona przez Krabice: „Et dominus papa... ad dictum solemnitatem et earundem reliquiarum ostencionem venientibus largitus est magnas indulgencias, que in bullis ipsius evidencius continentur”.³⁹ W każdym razie zastanawia tu kwestia, kto i kiedy do owej bulli dotarł i ją przetłumaczył. Najprostszym jej wydaje się założenie, że łaciński tekst bulli znalazł się w brzmieniu łacińskim w nieznanym dziś rękopisie kroniki Krabicy, względnie w łacińskim archetypie CB. Tłumaczenia natomiast dokonał zapewne twórca

³⁶ Ogólną relację o owym sporze podał ostatnio J. Šůla, *op. cit.*, s. 41—42, gdzie dalsza literatura tematu.

³⁷ Wskazał na to F. M. Bartoš, *SLV* s. XIV, gdzie dalsza literatura o tymże traktacie.

³⁸ RW, 196—198r. Bullę opublikował E. Podlaha-Šittler, *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze*, Praha 1903, s. 29. Zob. też F. M. Bartoš, *SLV* s. XIV.

³⁹ *PDC*, t. IV, s. 519.

wersji Ax Starych latopisów czeskich. Wątpić bowiem należy, aby po przeszło stu latach, u schyłku XV w. odszukiwano bullę Inocentego VI i tłumaczono ją z języka łacińskiego na czeski.

Kolejnym dużym tekstem wstawionym w całość głównego nurtu wykładu poświęconego czasom Karola IV jest żywot Arnošta z Pardubic z dołączonym do niego opisem rzekomego cudu, jaki przydarzył się temu pierwszemu arcybiskupowi praskiemu w czasie jego dzieciństwa w rodzinnym Kłodzku. Według F. M. Bartoša mamy tu do czynienia z żywotem pióra przeora kłodzkiego Jana.⁴⁰ Bartoš nie wziął jednak pod uwagę, że ów żywot Arnošta występuje w tekście RW pod rokiem 1364 po nocy o śmierci tego dostojnika kościelnego, identycznie jak pod tymże rokiem w kronice BK, a co ważniejsze, że jest dosłowym tłumaczeniem skróconej wersji żywotu Arnošta sporządzonego przez Wilhelma z Lestkova, jaką w swej kronice BK umieścił.⁴¹ Można by więc założyć, że kompilator tekstu jaki znalazł się w RW tłumaczył wprost życiorys z kroniki Beneša. Na przeszkodzie temu stoi tylko jeden fakt; mianowicie w RW dodano do żywotu tekst relacji samego Arnošta o wspomnianym cudzie, którego znany dziś rękopis dzieła Beneša nie zawiera. Mimowoli nasuwa się przypuszczenie, że wykorzystano tu inny obszerniejszy rękopis kroniki BK, w którym życiorys Arnošta zamieszczono łącznie z opisem cudu, z jakim z reguły razem występował. Należy przy tym podkreślić, że w RW mamy do czynienia chyba z najstarszym czeskim tłumaczeniem żywota Arnošta.⁴² I znów należy wątpić, aby tłumaczenia żywotu Arnošta na język czeski dokonano dopiero u schyłku XV w. Byłbym je skłonny przypisać raczej autorowi redakcji Ax Starych latopisów czeskich.

Specyficzne miejsce wśród informacji analizowanego tekstu RW zajmują wiadomości mogące pochodzić z tradycji ustnej. Zasługuje na uwagę fakt, że niektóre informacje cytowane w zasadzie z jednego z głównych źródeł (transponującego wiadomości BK tekstu Ax SL lub czeskiego tłumaczenia Twingera) zostały zmodyfikowane. Tak na przykład w opisie plagi szarańczy w 1338 r., wzorowanym częściowo na BK, dodano historię o tym jak Karol, wówczas markgrabia morawski, gonił konno chmarę tych owadów, aby przekonać się o jej rozmiarach, lecz przegonić jej mimo trzydniowego pościgu nie zdołał, czego ani u Franciszka ani u Krabicy nie zanotowano.⁴³ Historia ta przypomina relację autobiografii Karola, gdzie opis owej gonitwy się znajduje. Jednak według tego opisu udało się Karolowi przegalopować pod chmarą szarańczy i zmierzyć dokładnie jej długość.⁴⁴ Widocznie nie wykorzystano tu bezpośrednio autobiografii,

⁴⁰ SLV, s. SIV.

⁴¹ PDC, t. IV, s. 528–531.

⁴² O średniowiecznych żywotach Arnošta zob. m. inn. przedmowa w PDC, t. I, s. XXX–XXXII, gdzie wymienia się jedynie średniowieczne teksty łacińskie. O czeskim tłumaczeniu żywota Arnošta nie wspomina też nic J. Jakubec, *Dějiny literatury české*, t. I, Praha 1929 ani autorzy nowej syntezy – *Dějiny české literatury*, pod red. J. Mukařovského, t. I, Praha 1959.

⁴³ RW, k. 189v–190r; Franciszek Praski – PDC, t. IV, s. 427; Beneš Krabice – PDC, t. IV, s. 490. Jest rzeczą znamionną że tekst a ma lakoniczną notatkę: Léta tehož přiletěly kobylky do země (Muzeum Narodowe w Pradze – rękopis IV. E. 29, k. 243 r.

⁴⁴ Zobacz PDC, t. III, s. 355.

lecz tradycję ustną, która historię pościgu w celu udratyzowania owej klęski żywiołowej zmieniła. Być może, że z tradycji ustnej pochodzi też relacja RW o fundacji klasztoru benedyktynów słowiańskich w Pradze, różniącą się zarówno od tekstu BK, jak i Franciszka Praskiego, umieszczona pod r. 1348.

Z kolei opisując pod r. 1359 zgodnie z relacją BK budowę muru ciągnącego się od Petrzyzna, przez Strahów ku Małej Stranie, podano też inne tłumaczenie motywów kierujących Karolem przy decyzji podjęcia tej budowy, a mianowicie chęć zapewnienia pracy i utrzymania ludziom biednym w czasie nieurodzaju i drożyzny, podczas gdy u BK celem tego przedsięwzięcia miała być lokacja na tym terenie nowej osady miejskiej.⁴⁵ Występuje tu najprawdopodobniej konfrontacja pisanego przekazu BK z ustną tradycją historyczną. Ustna tradycja historyczna o Janie Luksemburskim i Karolu IV odbija się zapewne w dwóch dłuższych wywodach dotyczących owych panujących czeskich, jakimi zajmujemy się niżej przy omawianiu ogólnej tendencji i opisu owych czasów w RW. W sumie informacji pochodzących z tradycji ustnej jest w tekście niewiele.

Poza wiadomościami poświęconymi ściśle okresowi lat 1338—1378 znalazły się w omawianym fragmencie RW wzmianki poza ów okres wykraczające. Pisząc pod rokiem 1343 o śmierci Jana z Dražic umieścił kompilator zaczerpniętą z nieznanego źródła nieco bałamutną listę biskupów praskich,⁴⁶ powodowaną zapewne tym, że ów Jan był ostatnim z biskupów, ponieważ za jego następców Praga stała się siedzibą arcybiskupstwa. Wzmianka ta nie posiada jednak dla ustalenia czasu powstania opisu okresu rządów Karola IV w RW większego znaczenia.

Mogłoby się wydawać, że pewne znaczenie posiada natomiast inna wzmianka. Mianowicie przy opisie nauk udzielanych pod koniec życia przez cesarza jego synowi Waclawowi (królowi Waclawowi IV) czytamy: „Ale to učenie šlo synu malo k srdci a na pamiet; neb jest jého učeni a rady nechťel poslouchati až do dnešního dne a bydli jakž se mu zda, ježto skrze to snad řiši ztrati i vše dobre, proto, že nečini po otcově rozkazanie. A takž ho necháme ať stojí jakž stojí do božieho času“.⁴⁷ Zdawałoby, że wobec tego opis rządów Karola występujący w RW powstał za czasów jego syna. Tymczasem rzecz jest bardziej skomplikowana. Mamy bowiem do czynienia z dosłownym tekstem czeskiego tłumaczenia kroniki Twingera oddającym sytuację króla Waclawa w Czechach, a może nawet stanowiącym luźną interpretację niemieckiego oryginału tejże kroniki.⁴⁸

⁴⁵ Porównaj PDC, t. IV, s. 527 i nota RW, k. 204r, która powtórzono w tekście RW jeszcze raz ogólnej charakterystyce Karola IV, jaką niżej in extenso zacytuje.

⁴⁶ Biskupove pražští tito byli: Dietmar, Vojtich, Strachkvas, Tedtak, Okard, Hyzza, Sebieř Jaromir bratr králuov, Kozma, Daniel 1-us, Heřman, Sylvester, Menhart, Daniel 2-us, Ondřej, Pelřim, Jan 1-us Bernhart, Mikuláš, Jan Stiedry 2-us, Dobeš, Rehoř, Jan Stiedry 2-us, Dobeš, Rehoř, Jan III-us. RW, k. 191 r.

⁴⁷ RW, k. 215r. Por. też podobny tekst — *Staré letopisy české z rukopisu křižovníckého*, wyd. Fr. Šimek, M. Kaňák, Praha 1959, s. 35 (dalej SLK).

⁴⁸ Tekst czeski tłumaczenia dokładnie taki sam jak w rękopisie Muzeum Narodowego w Pradze IV. E. 29, k. 65v. Dla porównania cytuję tekst niemiecki: „... also lerte der keyser sinen sun vil gutes dinges, aber er behielt ir keys noch volgete ime an keinen guten dingen noch, also hernoch geseit wurt.“ *Chronik des Jacob Twinger von Königshofen w: Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert*, t. VIII, Leipzig 1870, s. 493.

Wśród innych sformułowań interesującej nas partii RW wykraczających poza czasy Karola na uwagę zasługuje wzmianka umieszczona w opisie przywiezienia relikwii Rzeszy do Czech, które przywiezione według RW w 1349 r. do Pragi była „okázovana ke cti a k slavie tomu městu lét LXXI, a potom cesař Zigmund zástavil ji Normberským“.⁴⁹ Wskazuje ona niedwuznacznie na dużo późniejszą redakcję tekstu od wydarzeń, które były w nim przedstawiane. Na jeszcze późniejszą redakcję tekstu wskazuje zresztą bardzo wyraźnie wspomniane wyżej zamieszczenie w nim fragmentu traktatu o założeniu Nowego Miasta Praskiego, jaki napisany został w latach 1466—1471.

W rezultacie dochodzimy do wniosku, że cały tekst dotyczący czasów Karola był organiczną częścią historii Czech napisanej gdzieś po 1471 r., zapewne u schyłku XV w., złożonej z dzieła Pulkawy i jego jednolitej kontynuacji. Odrywanie części tej kontynuacji dotyczącej czasów Karola od późniejszej części poświęconej czasom Waclawa IV, wojnom husyckim i epoce podiebradzkiej i pominięcie jej w wydaniu SL z 1937 r. było niewłaściwym, ponieważ stanowiło rozcięcie jednolitego w gruncie rzeczy dzieła historycznego. Jest przy tym rzeczą znamionną, że na karcie 216 v RW, tam gdzie rozpoczyna się relacja o rządach Waclawa IV, ktoś napisał ołówkiem: *Letopisy? Widocznie autor tej notki, jakiś historyk czeski, miał wątpliwości, czyżby one w tym miejscu się rozpoczynały. W sporządzonym odpisie tekstu R w Archiwum CSAV w Pradze przepisano ów tekst razem z relacją o czasach karolińskich traktując ją jako część jednolitego dzieła historycznego. Dlatego też o wiele słuszniej postąpili w 1959 r. Fr. Šimek i M. Maňák, kiedy publikując SL z rękopisu krzyżownickiego, wydali ów rękopis w całości, z relacją o czasach Karola włącznie, chociaż relacja owa jest w tamtym rękopisie znacznie skromniejsza od relacji RW, bo oparta tylko na czeskim tłumaczeniu Twingera. Stwierdzali przy tym zachowując należyty szacunek dla wielkiego twórcy nowożytnej historiografii czeskiej, że Fr. Palacký wydając SL „začal výběrem zpráv, tvořících umnou konstrukci jeho ‚Starých letopisů českých‘, teprve r. 1378“.⁵⁰*

Podsumowując dotychczasowe wywody byłbym skłonny sądzić, że na treść dotycząca czasów Karola IV w RW złożyły się następujące komponenty:

1. powstały w pierwszej połowie XV w. obszerny tekst Ax „Starých letopisů českých“ (oparty na łacińskiej *Cronica Bohemorum*, bądź też stanowiący samodzielne czeskie przepracowanie kroniki BK i Franciszka Praskiego), zawierający również tłumaczenie bulli Inocentego VI oraz tłumaczenie żywota Arnošta z Pardubic;

2. złożone z tymże tekstem relacje czeskiego tłumaczenia Twingera dodane przez kompilatora schyłku XV w., zapewne Mateusza z Chrudimia;

3. dodany zapewne przez tego samego kompilatora fragment traktatu o fundacji Nowego Miasta praskiego obok którego mógł on dodać także niektóre inne praskie informacje lokalne (jak o przeznaczeniu muru

⁴⁹ RW, k. 196 v.

⁵⁰ SLK, s. 8.

między Petrzynem a Mała Straną) związane z miejscową tradycją historyczną;

4. nieliczne uwagi ogólne na temat wydarzeń a zwłaszcza osób Jana Luksemburskiego i Karola IV (o których niżej); wiele przemawia za tym, że stanowiły one oryginalny wkład kompilatora schyłku XV w., odbijają się w nich bowiem typowe dla tej epoki poglądy mieszczańskie;

5. relacja RW dotycząca czasów Karola winna być rozpatrywana nie tylko od strony genezy jej powstania. Jest ona także interesującym świadectwem świadomości historycznej kompilatora schyłku XV w., a zapewne także otoczenia, w którym się obracał. Na świadomość tę wpływały niewątpliwie z jednej strony przekazy źródkowe z których korzystał, z drugiej zaś sady ludzi mu współczesnych. Z kolei jego praca mogła przyczynić się do dalszego kształtowania opinii społeczeństwa czeskiego o omawianej tu epoce. Dlatego też warto zająć się również ogólnym obrazem owych czasów przez nasz tekst zaprezentowanym.

Jest to obraz, w którym na pierwszy plan wyeksponowano Karola IV jako władce mądrego, pełnego inicjatywy w sprawach gospodarczych, miłośnika pokoju, lecz zarazem mężnego, umiejącego pokonywać wrogów, zabiegającego o dobro Królestwa Czeskiego, troszczącego się o ludzi biednych. Ogólne poglądy kompilatora, stanowiące jakby podsumowanie tekstu RW o Karolu prezentuje charakterystyka cesarza. Otwierają ją zdania przejęte z czeskiego tłumaczenia Twingera:

„Tento jisty ciesař stal velmi po zbožie, po lidech i po peněžich, po svátostech, po drahem kamenie. A cožkoli zboži dobyl, a neb se jemu dostalo, to on vše nalozil na Kralostvie České a nic na Řiši. On také byl velmi pokojny, a což mohl dobrotu přemoci toho hlediel více než valkami. Proto mu šlo snadnie všeccko v ruku: velike zbožie i lide, ježto jeho předcy tiežce myslili valkami, vojny, a bitim dobyvati, to on lehče svu mudrosti a dobrotu vše přemohl. A kterakoli po najprv byl chudy, když jest o ciesařstvie stal, a však jest potom byl velmi boháty ježto pred niem mnoho stech letech tak bohateho ciesaře nebylo“.⁵¹ Jeśli u Twingera widać w powyższym tekście obok pochwały cesarza swego rodzaju skargę na zaniedbanie Rzeszy, to w relacji RW ten sam tekst jest pochwałą Karola za dbałość o swój kraj.

Dalsza, samodzielna już charakterystyka, brzmi następująco: „Tento ciesař dobrý a veliký pokoj zjednal teměř ve všech zemiech, a zvláště v Čechach. A zjednal ze všech kupi, což jich šlo z Benatek, tiech byl sklad najprv v Praze, a potem teprův do jynych zemi kupě vėzli. I trvalo to ješte mnoho let za krále Vaclava. A tak Praha byla se velmi na lidu rozmohla, neb kupci teměř ze všech zemi s kupi tam jeli, a druhí jinam s kupěmi, kterých tu nakupili.

Tento ciesař také mnoho klasterův zdielal a ustavil hrad Karlstain, a na niem krasnu kaplu a drahu udelal a zposobil, a tu zemské desky a prava i klenoty i svátosti chovany byli, neb jest hrad čistý a mistem tvrđy. A ustavil hrad Karlšperk na pomezí bavorskem i miestecek, Hor a Rajchstainu, kdežto zláta hledaji. A on jest také uđelal klašter na Novem Měs-

⁵¹ Por. odpowiednie teksty: cytowany tu tekst RW, k. 215r–v; niemiecki oryginał Twingera, *Chronik des Jacob Twinger*, s. 491–492; czeskie tłumaczenie rkps Muzeum Nar. w Pradze IV. E. 29, k. 65r.

tě, Karlov, a jej bohatě nadal. A on jest ohrádil Nove Město Pražské zdělal od Vyšehradu až k Pořici, a zdi je otočil a ohradil. A také udělal zed nad Malu Stranu od Strahova kláštera sem doluov po Petřinu až k Male Straně skrze vinnice, chtie aby i tudy město bylo dělano, by byl živ děle pobyl. A druzi pravi, a jest podobněji, že by proto tu zed dělal, že jest v ten čas bylo léto obtiežne a dráhe, a proto že by to dilo zamyslił, aby chudi lide tu dělajice živnosti sobě mohli dobyti, a tak chude a hladovite lidi od smrti zachoval. A on jest take obnovil Vyšehrad a učinil z něho nový hrad, který stal dluhy čas pustý.

Ten ciesař toto učini za svého kralostvie lidi městke na zemany pusti, pěkně se s nimi obchodi i je se jich stlustli pani před něm nesmi ji jihu hnuti, protivienstvie a škody velike od něho trpichu. A take na stěsti jeho nezuosta z panuov i jednoho zmužilého, a to byli za něho zhytnuli a zemřeli. Po nich zuostali pani mladi a děti“.⁵²

Jak widać, mamy tu do czynienia ze swoistą idealizacją Karola utrzymaną w czeskim duchu narodowym, pisaną z pozycji mieszczańskich, niechętnych wielkim panom. Dobry cesarz, wróg panów, troszczy się o pokój, o mieszczan i o biedny lud. Ideał taki odpowiadał jak najbardziej mieszczaństwu czeskiemu schyłku XV w. niechętnemu wojnom, które do niedawna wyczerpywały Czechy, niechętnemu pańskiej ofensywie politycznej, wzdychającemu do owianych legendą dawnych dobrych czasów.

Pochwale mądrego, pokojowego Karola przeciwstawił kompilator bardzo ostrą krytykę Jana Luksemburskiego, ostrzejszą od pojedynczych krytycznych uwag, jakie występują w niektórych wcześniejszych czeskich źródłach historiograficznych. Oto po nocie o śmierci Jana czytamy:

„Ten král slavný a vítězný činil jest mnoho divných věci vadiše se se všemi kněžati okolnými a s krali; bera berně bezpravne; kláštery, města, faraře děra, židy lichevníki, kupce škody počitajice listy na se davaje, a vše zle za něho vzniklo. A on to vše v Čechách přepaustěl, a od nich peníze bera. Také s některých panuov radu verni pani jiemu za nic nestali, než ti ktož jemu pochlebovali, nevěrné věrnými psali, dobrým pro zbožie hlavy stinali. Takí pokoj a mír za něho byl, ale prava právého a spravedlnosti za něho nebylo. A tak pan buch, kterýž jest spravedlivý sudce, a vše zlosti pohubce dal se jemu v pravdě znati, vsak on na to nechtiev dbati, az jej buch byl oslepil. A vždy chtie aby se pokořil tu jemu z Korytan (syna — R. H.) vyhnanu, a jeho ženu za jiného dechu. To Ludvík ciesař učini, jeho nevestu svu učini. Ta světská hanba z prava by naň od boha poslana. A naposiedy zabit jest v boji od nepřatel“.⁵³

Obok niezbyt dokładnej orientacji w historii przejawiającej się w mylnym przypisaniu cesarzowi Ludwikowi Bawarskiemu małżeństwa z dziedziczką Karyntii i Tyrolu — Małgorzatą Maultasch, widać w tym tekście wyraźną niechęć, a nawet nienawiść do Luksemburszyka.

Z gloryfikacją Karola IV łączy się też stosunek relacji RW do Ludwika

⁵² RW, k. 214v–215r. Jest rzeczą znamionną że w nieco późniejszej wersji SL w rękopisie krzyżowniczym tę jednolitą charakterystykę Karola IV rozbito sztucznie i niezręcznie na kilka fragmentów, a co najważniejsze, usunięto z niej całkowicie ostatnie zdania o wydzwiku antypańskim, a promieczańskim. Porównaj *SLK*, s. 33–35.

⁵³ RW, k. 191v–192r.

Wittelsbacha określanego jako ten „któryż se činil ciesařem”,⁵⁴ jak go zresztą w czeskich źródłach XIV w. niejednokrotnie nazywano. Jest też rzeczą znamioną, że twórca kompilacji znający dobrze tekst czeskiego tłumaczenia Twingera pomiął wszystkie występujące tam pochwały Ludwika jako dobrego i sprawiedliwego władcy oraz związane z okolicznościami jego wyboru akcenty antypapieskie wraz ze wzmianką o powstaniu znanego traktatu Marsyliusza z Padowy „Defensor pacis”.⁵⁵ Było to uwarunkowane niewątpliwie wpływem specyficznego czeskiego punktu widzenia, chęcią wywyższenia króla czeskiego jako prawego władcy Rzeszy. Ten punkt widzenia zwyciężył w tym wypadku nawet nad prohusyckim nastawieniem występującym w całości wrocławskiego tekstu SL.

Natomiast owo prohusyckie nastawienie odbiło się wyraźnie w nocie o narodzinach Zygmunta Luksemburskiego umieszczonej wzorem BK pod r. 1368, lecz w charakterystyczny sposób zmienionej. Jeśli u Krabicy narodzenie Zygmunta zostało powitane z radością jako szczęście dla pary cesarskiej i dla Czech: „respicit deus patriam Boemie, que cum sit lata et unicum superstitem habeat heredem, donavit nobis et alium”,⁵⁶ to odpowiedni fragment w RW brzmi zupełnie inaczej:

„Léta božieho M^oCCC^oLXVIII narodil se ciesaři Karlovi syn jemuž jmeno vzdiechu na křtu Zigmunt, kterýž potom byl uherským králem, až potom i ciesařem byl. A také jsa českým králem mnoho zlého učinil české zemi, až i poražen byl”.⁵⁷

Być może, że pod wpływem związanej z ruchem husyckim ideologii słowiańskiej zastąpiono, zapewne jeszcze w pierwotnym tekście Ax Starzych Latopisów w charakterystyczny sposób lakoniczne wzmianki Franciszka Praskiego i BK o fundacji klasztoru słowiańskiego w Pradze obszerniejszą nieco notą przejętą stamtąd przez RW:

(Franciszek, PDC, IV, s. 448)
 Monachi quoque Sclavi nigris ordinis de Crawacie partibus venientes habitacula sua inter Sderaz et Wysegrad iuxta ecclesiam sanctorum martirum Cosme et Damiani locaverunt. Et hec acta sunt domino rege annuente et ordinante ad cultum divinum amplificandum.

(BK, PDC, IV, s. 516)
 Eodem anno fundavit monasterium ordinis sancti Benedicti in eadem civitate Noua et instituit in eo fratres Sclawos, qui litteris sclawonicis missas celebrarent et horas psallerent.

(RW, karta 192v)
 Tehož také léta Karel založil jest klašter Slovaný svatého Jeronyma a tudiež kostel osadni svatých Cosmy a Damiany, a tu s otcem svatým zpuosobil, aby slovanským jazykem mše a hodiny sváté služeny byly pro památku jazyka slovanského, jenžto su prvni Čechové na vieru křestiansku pokřtieni. A dřievie nežli jest dokonan a dodielan klašter stal XVIII tisícuv, několik set a několiko kop grošy, a k tomu tři haleře.

⁵⁴ RW, k. 191v.

⁵⁵ Zobacz rkps Muzeum Narodowego IV. E. 29, k. 59 v.

⁵⁶ PDC, t. IV, s. 536.

⁵⁷ RW, k. 214 r.

W dotyczącym epoki Karola tekście RW znajduje się niewiele fragmentów mogących świadczyć o pewnej niechęci w stosunku do Niemców, tak charakterystycznej dla historii wieku XV w tymże rękopisie.⁵⁸ Być może z niechęci do Niemców wynikał, przejęty prawdopodobnie z Ax, specyficzny sposób referowania tekstu BK związanego z pojawieniem się w 1348 r. biczowników:

(BK, PDC, IV, s. 516)
Eodem anno venerunt in Boemiam
quidam perversi viri de Alania,
qui se flagellabant...

(RW, karta 196r)
Potom pak byli nastali mrskači,
Němci, muži nešlechetni, a přišli
do Čech, tí se sami mrskachu...

Notę powyższą można potraktować po prostu jako tłumaczenie, bez żadnej ubocznej intencji tłumacza i późniejszych kopistów. Warto jednak zwrócić uwagę że w tym miejscu tekst a SL ma lakoniczną notatkę: „Léta tehož mrskači chodili su po české zemi“.⁵⁹

Pewną niechęć w stosunku Czechów do Karola IV mogła wzbudzić wzmianka, że „byl najlasskaviejši na německý jazyk, a rozplodil jest jej velmi v sve zemi, neb v Praze a v jinych městech v české zemi každý sve děti učil německý, jezto dřieve před toho ciesaře časy nebylo v Čechach jine řeci něž česká a latinská, a Němce nižadného nebylo usedlého“.⁶⁰ Mamy tu jednak do czynienia z tekstem przepisany dosłownie z czeskiego tłumaczenia kroniki Twingera, a nawet w pewnym stopniu w stosunku do tego tłumaczenia złagodzoną, ponieważ czeski tłumacz Twingera dodał od siebie słowa: „aniž jich chtieli mieti mezi sebu“,⁶¹ które w RW się nie znalazły. Wypada tu wspomnieć, że czeskie tłumaczenie Twingera nie jest wierne i posiada pewne drobne wstawki dowodzące czeskiego nastawienia tłumacza. Tak na przykład u Twingera ratowali Karola IV z opresji w Pizie tylko Niemcy, gdy w wersji czeskiej Czesi i Niemcy.⁶²

Poza tym tekst RW odznacza się przejmowaną ze źródeł, na których się opierał typową średniowieczną mentalnością: wiarą w cudy, wiarą w ingerencję Boga w losy ludzi i pewną ciasnotą horyzontów. W opisie skoncentrowano uwagę na losach Karola IV, Jana Luksemburskiego, Arnošta z Pardubic. Nie mniej nie brak w nim też zainteresowania ludźmi biednymi i współczucia dla nich, zarówno we fragmentach dotyczących Czech, jak i przejmowanych od Twingera, związanych z wydarzeniami w Niemczech. Jest to jednak zainteresowanie marginalne, pozostające na uboczu głównego nurtu relacji. Znajdujemy w nim także dość liczne wzmianki o klęskach elementarnych oraz związane z tym dane o cenach zboża w latach urodzaju i nieurodzaju. Są to jednak na ogół wiadomości znane z innych, wcześniejszych źródeł. Szczególnie mocno widoczne jest zainteresowanie Pragą i stosunkami praskimi.

Chociaż relację o czasach Karola IV zawarta w RW nie przynosi w za-

⁵⁸ Zob. na ten temat wstęp F. M. Bartoša, *SLV*, s. XI oraz uwagi M. Kaňáka i Fr. Šimka, *SLK*, s. 11.

⁵⁹ RKps Muzeum Narodowego w Pradze IV. E. 29, k. 243 r.

⁶⁰ RW, k. 200 v.

⁶¹ Zob. rkps Muzeum Nar. w Pradze, IV. E. 29, k. 62 v.

⁶² Por. Chronik des Jacob Twinger, s. 482; rkps Muzeum Nar. w Pradze, IV. E. 29, k. 62 r.

sadzie nowych bardziej istotnych informacji faktograficznych, to przecież jako pewna całość łącząca w sobie opis epoki oparty na źródłach czeskich i niemieckiej kronice Twingera z Königsheimu, zasługuje na uwagę. Jest ona bez porównania bogatsza od podobnej relacji opublikowanej niedawno w ramach wydania SL z rękopisu krzyżownickiego.⁶³ Stanowi ona nie tylko jeden z godnych uwagi zabytków czeskiej historiografii średnio-wiecznej, lecz także świadectwo świadomości historycznej Czechów w XV. w., a w szczególności tego co myśleli oni o epoce rządów pierwszych Luksemburgów. Niewątpliwie źle się stało, że nie opublikowano jej wraz z wydaniem SL z rękopisu wrocławskiego. Moim skromnym zdaniem było zwrócenie na nią uwagi historyków czeskich. Sądzę, że zasługuje ona na opublikowanie, albo z okazji wznowienia edycji SL z przekazu RW łącznie z tekstem dotyczącym późniejszych czasów, względnie odrębnie, jako uzupełnienie wydania już istniejącego, ale przecież niekompletnego.

⁶³ SLK, s. 23–36.

